

*Головіна І. Ф., здобувач кафедри загальної та практичної психології Харківський НУ ВС (м. Харків)
Барко В. І., доктор психологічних наук, професор Харківський НУ ВС (м. Харків)*

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ НА ПРОФЕСІЇ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена висвітленню сучасних підходів до вдосконалення професійної орієнтації молоді на службу до органів внутрішніх справ України.

Ключові слова: професійна орієнтація, органи внутрішніх справ, професійний відбір.

Стаття посвячена раскрытию современных подходов к усовершенствованию профессиональной ориентации молодежи на службу в органы внутренних дел Украины.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, органы внутренних дел, профессиональный отбор.

Важливим напрямом професійної орієнтації в українській державі є орієнтація молоді на службу до органів внутрішніх справ (ОВС), які вирішують важливі завдання по боротьбі зі злочинністю, забезпеченню дотримання законних прав та інтересів громадян, їх особистої безпеки та охороні громадського порядку. Психологічними аспектами профорієнтації кандидатів на службу в ОВС займались вітчизняні і зарубіжні науковці, зокрема В.А. Алаторцев, В.Г. Андросюк, О.М. Бандурка, В.І. Барко, В.М. Бесчасний, Б.Г. Бовін, Ю.К. Васильєв, В.Л. Васильєв, І.О. Григорянц, Є.П. Ільїн, Л.А. Кандилович, Л.І. Казміренко, Є.О. Клімов, О.О. Конопкін, С.Д. Максименко, В.С. Медведєв, В.О. Моляко, Л.С. Нерсисян, К.К. Платонов, В.М. Пушкін, В.С. Рибалка, О.М. Столяренко, С.І. Яковенко, О.М. Цільмак, О.В. Шаповалов та інші.

Професійна орієнтація в органах внутрішніх справ України - це система форм, методів та засобів впливу на особистість, що базується на науковому обґрунтуванні і має на меті формування та оптимізацію професійного самовизначення, збалансування професійних інтересів і можливостей людини та потреб системи ОВС України у фахівця за основними видами діяльності. На виконання Концепції державної системи професійної орієнтації населення, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2008 року № 842, видано Наказ МВС України № 246 від 17.06.2010 «Про організацію професійної орієнтації населення щодо набуття професій працівників Міністерства внутрішніх справ України», який затвердив Положення про організацію професійної орієнтації населення щодо набуття професій працівників Міністерства внутрішніх справ України і визначив структуру єдиної системи професійної орієнтації.

У Положенні сформульовані основні завдання профорієнтаційної роботи в органах внутрішніх справ України, такі, як: професійне інформування об'єктів профорієнтаційної діяльності щодо існуючих професій працівників МВС, видів діяльності в ОВС відповідно до діючих професіографічних та професійно-кваліфікаційних характеристик; підвищення іміджу професій працівників МВС серед широких верств населення; формування об'єктивного уявлення про зміст, форми і порядок навчання у ВНЗ МВС та службу в ОВС з урахуванням основних видів діяльності; формування позитивної професійної мотивації щодо вибору професій працівників МВС, здійснення якісного комплексного професійного відбору кращих кандидатів на службу в ОВС та навчання у ВНЗ МВС; забезпечення комплектування вакантних посад в ОВС, ВНЗ МВС особами, які за результатами професійного відбору відповідають встановленим вимогам і визнані придатними до служби і навчання; підтримка професійної адаптації молодих працівників, курсантів (слухачів) до умов служби і навчання з метою забезпечення успішності їх професійного становлення і фахового зростання, попередження порушень дисципліни і законності та ін. Профорієнтаційна робота в органах внутрішніх справ України також проводиться відповідно до вимог Конституції України (ст.3, 19, 32, 43), Кодексу Законів про Працю України, Законів України «Про міліцію», Положення про проходження служби рядовим та начальницьким складом органів внутрішніх справ тощо.

Об'єктами професійної орієнтації в органах внутрішніх справ України є громадяни України з числа цивільної молоді, які виявляють намір проходити службу в органах внутрішніх справ або навчатися в навчальних закладах МВС України та відповідають

умовам прийому на службу та навчання; працівники органів внутрішніх справ і військовослужбовці строкової служби внутрішніх військ МВС України, які виявляють намір навчатися в навчальних закладах МВС України, змінити спеціальність, здобути додаткову освіту або підвищити кваліфікацію. Суб'єктами професійної орієнтації у системі МВС України є: органи і підрозділи внутрішніх справ України, відомчі вищі навчальні заклади, училища професійної підготовки працівників міліції, структурні підрозділи служби психологічного забезпечення, центри психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору ВОС-СОЗ ГУМВС, УМВС, що здійснюють професійний психофізіологічний відбір кандидатів на службу та навчання.

В системі МВС України наразі проводиться профорієнтаційна робота, проте її ефективність є недостатньою. Так, практика свідчить про значну плінність кадрів молодих фахівців та співробітників на першому році служби в ОВС України, щороку з ОВС звільняється біля 10% молодих працівників, з них переважна більшість за негативними мотивами. У рішенні колегії МВС України від 05.07.2012 «Про стан реалізації в органах внутрішніх справ державної кадрової політики, підвищення професіоналізму працівників міліції, забезпечення належного стану дисципліни і законності» наголошується не тільки на зростанні плінності кадрів серед молодих фахівців, а й на недоліках у формуванні керівної ланки ОВС, непоодиноких випадках професійної неспроможності працівників міліції. Подібні факти свідчать про істотні недоліки у проведенні профорієнтаційної роботи з молоддю на професії органів внутрішніх справ України.

Вивчення стану професійної орієнтації в органах внутрішніх справ України дозволяє зробити висновок про те, що остання розглядається як комплекс форм, методів та засобів впливу на особу з метою формування та оптимізації її професійного самовизначення. Метою профорієнтаційної роботи у системі МВС є підвищення ефективності правоохоронної діяльності через поліпшення якості кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України.

Професійна орієнтація на службу до органів внутрішніх справ сьогодні включає різні етапи роботи. Найбільш поширеною формою є професійне інформування - ознайомлення молодих людей з особливостями діяльності правоохоронних

органів через використання засобів масової інформації. У навчальних закладах МВС щорічно проводяться дні відкритих дверей. У багатьох регіонах створюються спеціалізовані коледжі і класи в загальноосвітніх школах. Профінформаційна робота є важливою складовою профорієнтації, проте вона переважно охоплює відносно невелику групу молоді – дітей і родичів співробітників правоохоронних органів.

Поряд з профінформуванням реалізуються й інші етапи профорієнтації. Це - професійна консультація і професійний відбір здібних і обдарованих молодих людей. Їх виявляють на етапі навчання в різних освітніх установах, вивчаючи особистісні якості. Відомча нормативна база передбачає використання низки психодіагностичних методів для проведення профконсультації і профвідбору.

Так, з метою психодіагностики рівня і структури інтелекту використовуються тести діагностики рівня і структури невербального інтелекту (тест Равена, деякі субтести рівня і структури інтелекту Амтхауера); для діагностики особливостей мотиваційної сфери – орієнтовний опитувальник Смейкала-Кучери, а також опитувальник рівня суб'єктивного контролю Д. Роттера, призначений для виявлення ступеня незалежності, самостійності і активності людини в досягненні своєї мети, особистої відповідальності за власні дії, вчинки. З метою дослідження характерологічних особливостей застосовується 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла, результати тестування за якою відображають особливості комунікативної сфери і емоційно-вольової регуляції людини, ступінь соціальної адаптації, схильність до асоціальної поведінки, наявність емоційних проблем, лідерський і творчий потенціал тощо.

Дослідження показують, що професійне інформування нерідко здійснюється безсистемно і декларативно, із використанням традиційних словесних методів; профінформаційні заходи не забезпечують формування професійних інтересів і мотивів вибору масових міліцейських професій, орієнтація ведеться на здобуття вищої юридичної освіти; професійна консультація і професійний відбір не забезпечують у достатній мірі психодіагностику рівня готовності кандидата до вибору професії ОВС, методичний арсенал психологів не відповідає вимогам оптимальності.

Аналіз існуючих публікацій показує, що наразі бракує наукових розробок і

дисертаційних досліджень, присвячених питанням формування стійких пізнавальних і професійних інтересів молоді до міліцейських спеціальностей, мотивів професійного самовизначення, пов'язаного з діяльністю в системі ОВС України. Недостатньо розробленими є психологічні аспекти здійснення професійної інформації, консультації і відбору кандидатів на службу в міліції, професійної адаптації тощо.

Дослідження також показало, що нормативний комплекс психодіагностичних методик професійного відбору не в повній мірі відповідає вимогам оптимальності з низки причин, а саме: психодіагностичним обстеженням не охоплюються найважливіші складові готовності особистості до професійної діяльності в системі ОВС, залишаються поза увагою важливі складові вербального інтелекту і креативності; не в повній мірі досліджуються особливості мотиваційної та емоційно-вольової сфери особистості кандидата на службу; пропонований інструментарій ґрунтується на використанні переважно суб'єктивних опитувальників, які не завжди дають психологу діагностично надійну інформацію; не використовується психодіагностичний потенціал проєктивних методів дослідження особистості; використовуваний психологами комплекс методик є дещо еkleктичним і не дозволяє порівнювати і доповнювати психологічні діагнози, отримані на основі використання різних методик.

Вивчення практики роботи обласних управлінь ОВС України дозволило виявити й інші типові проблеми і недоліки профорієнтаційної роботи в системі ОВС на сучасному етапі перетворень:

1. Слабка ознайомленість молоді зі змістом міліцейських професій. Привабливими для неї є професії переважно інтелектуальної праці, які вимагають вищої освіти: слідчий, дiзнавач, експерт. Певну популярність мають професії, які оточені романтичним ореолом – оперуповноважений, міліціонер спецпідрозділів, слідчий.

2. Професійна невизначеність молоді, оскільки після закінчення школи багато випускників хоча й виявляють інтерес до професій системи МВС, все таки не бажають обирати їх в якості майбутніх спеціальностей.

3. Домінування утилітарних мотивів вибору професії, головними мотивами професійного самовизначення є, переважно, економічні - заробітна плата, можливість отримати пільги; мало цікавить випускників можливість приносити користь суспільству,

розкрити і застосувати свої здібності тощо; наявний дисбаланс між професійними намірами молоді і попиту на ринку праці, практично молоді люди не бажають обирати найбільш необхідні суспільству масові міліцейські професії.

5. Використання малоефективних засобів профорієнтації. Більшість суб'єктів профорієнтації, зокрема, вищі навчальні заклади, районні й обласні управління внутрішніх справ використовують формальні й застарілі методи профорієнтаційної роботи: епізодичні Дні відкритих дверей, зустрічі з ветеранами системи МВС, лекції для учнів шкіл, випуски рекламної інформації тощо. Мало застосовуються прогресивні наочні і практичні методи профорієнтаційної роботи в закладах освіти; не використовуються можливості психологів-профконсультантів, практичних психологів МВС, соціальних працівників.

В умовах зміни системи соціальних та духовних цінностей, зниження престижу служби в органах внутрішніх справ, економічної кризи в країні особливу значущість набуває професійна адаптація молодих співробітників міліції. Професійну адаптацію молодих фахівців органів внутрішніх справ необхідно розглядати як важливий етап профорієнтації, складову входження у новий колектив. Опитування показало, що лише 17% керівників вважають успішною адаптацію молодих фахівців. Переважна більшість (75% респондентів) відзначають, що вона проходить з перемінним успіхом. Дані досліджень показують, що проблеми адаптації до умов службової діяльності нерідко виникають внаслідок прорахунків на попередніх етапах кадрової роботи та недостатнього професіоналізму керівників органів внутрішніх справ при роботі з особовим складом. Тому розробка науково обґрунтованих заходів по створенню цілісної системи профорієнтації молоді повинні отримати статус стратегічних напрямків кадрової політики МВС.

До причин, які знижують ефективність різних компонентів профорієнтації на роботу в підрозділах (службах) ОВС відноситься також невідповідність попередньої інформації про умови роботи в органах (підрозділах) ОВС реальному стану службової діяльності. Вона виникає внаслідок недоліків у профорієнтаційній роботі серед цивільної молоді та в навчально-виховному процесі у закладах освіти МВС. Випускники шкіл, військовослужбовці, мають слабе уявлення про умови роботи в ОВС. Приходячи після

випуску на службу в органи (підрозділи) внутрішніх справ, частина молоді дуже скоро починає шукати більш високооплачувану роботу.

Іншою причиною недоліків є негативні якісні зміни складу курсантів навчальних закладів МВС України. У часи колишнього СРСР переважну більшість серед кандидатів на навчання становили працівники міліції, яких направляли з метою здобуття освіти (підвищення кваліфікації) до вищих навчальних закладів керівники служб (підрозділів) ОВС, та військовослужбовці запасу. Але з початку 90-х років серед курсантів почала зростати частка випускників шкіл. Починаючи з 1993 року, у кожному наказі про комплектування вищих навчальних закладів МВС змінним складом вказується на не виправдане зменшення кількості абітурієнтів з числа працівників міліції. Все це свідчить про те, що в органах внутрішніх справ України склалися обставини, які не сприяють виникненню у працівників міліції бажання підвищувати свій професійний рівень.

Дослідження дозволяють зробити висновок про те, що плінність кадрів молодих фахівців залежить також від якості взаємовідносин в колективах і особливо в системі "керівник-підлеглий". В покращенні соціально-психологічного клімату підрозділу може бути потенційний резерв успішної адаптації і закріплення випускників навчальних закладів навіть в умовах економічної нестабільності країни. Проведене анонімне опитування випускників НАВСУ показало, що наставництву в органах (підрозділах) приділяється недостатньо уваги. Призначення наставників проводиться здебільшого формально, робота з молодими фахівцями зводиться до вивчення функціональних обов'язків, структури органу (підрозділу) внутрішніх справ та знайомства з колегами.

Ще однією причиною неефективності профорієнтації і плінності кадрів в системі ОВС є перевантаження молодих працівників. Ця проблема виникає завдяки недостатній кількості досвідчених кадрів; загального скорочення штатів; недостатнього рівня матеріально-технічного та ресурсного забезпечення служб (підрозділів) ОВС; невміння деякої частини керівних кадрів ефективно розподіляти роботу між підлеглими; слабкій психолого-педагогічній підготовці частини керівників ОВС.

Надмірне навантаження суттєво ускладнює як професійну, так і соціально-

психологічну адаптацію, призводить до появи почуття самотності, невпевненості.

Нарешті, додатковою причиною недоліків є призначення випускників на посаду, яка не відповідає отриманій спеціальності. Частина випускників по прибуттю до місця проходження служби призначається на посади, які не відповідають отриманій спеціальності, що може викликати у молодого фахівця почуття розчарування, безпорадності, призвести до зниження мотивації до роботи.

З метою вирішення зазначених проблем, удосконалення якості профорієнтації молоді на службу до органів внутрішніх справ, вважаємо за доцільне здійснити:

– приведення у відповідність до сучасних вимог Закон України «Про міліцію»; відомчі нормативно-правові акти: «Про затвердження Інструкції про порядок відбору, вивчення, проведення спеціальної перевірки відносно осіб, які приймаються на службу в ОВС України»; «Про формування кадрового резерву на керівні посади»; «Про запровадження конкурсного відбору на заміщення вакантних посад керівного складу органів та підрозділів внутрішніх справ України»; «Про училища професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ України»; «Про наставництво в органах внутрішніх справ України»; «Про навчальні центри підготовки працівників органів внутрішніх справ України»;

- проведення системної роботи з потенціальними кандидатами на навчання або службу в ОВС, яка передбачає комплексне використання етапів, форм, методів і засобів профорієнтації; створення резерву кадрів із залученням до роботи в якості добровільних помічників міліції на громадських засадах;

– проведення з кандидатами не лише профінформування а й профконсультаційної роботи, використання поряд із словесними методами, наочних і практичних методів профорієнтації, розробка кінопродукції та презентаційних матеріалів, спрямованих на покращання іміджу працівників органів внутрішніх справ;

– ретельне психодіагностичне вивчення кандидатів на службу або навчання в системі ОВС, розробка оптимального комплексу психодіагностичних методик з метою профконсультації і профвідбору із широким застосуванням сучасних проєктивних методик, які уможливають визначення рівня профпридатності особистості кандидата, виявлення осіб із нервово-психічною нестійкістю, асоціальними вабленнями,

Питання психології

схильністю до суїциду, алкогольною чи психотропною залежністю;

– проведення з курсантами навчальних закладів МВС України спеціальної психологічної роботи, спрямованої на розвиток їх готовності до службової діяльності, професійної надійності і стійкості; розробка науково обґрунтованого механізму входження в посаду випускників відомчих навчальних закладів;

– організацію і розробка порядку набору до органів внутрішніх справ військовослужбовців, які звільняються з військової служби у зв'язку із закінченням терміну дії контракту та з інших позитивних підстав;

– розробку типового положення про молодіжні організації на базі училищ професійної підготовки та навчальних центрів ГУМВС, УМВС з метою популяризації служби в ОВС серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів;

– здійснення поглибленого психологічного супроводу курсантів і слухачів навчальних закладів МВС протягом навчального процесу та відображення стану цієї роботи у відповідному розділі особових справ; коригування поведінки, морально-

ділових якостей за результатами психологічного вивчення осіб, що мають схильність до девіантної поведінки;

– впровадження в навчально-виховний процес навчальних закладів МВС сучасних психологічних методів і психотехнологій, які забезпечують розвиток професійно-важливих якостей курсантів і слухачів, враховують їх індивідуально-психологічні особливості;

– впровадження в діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ іноваційних форм і методів психологічного супроводу, спрямованих на покращання соціально-психологічного клімату в колективі, попередження надзвичайних подій, зміцнення службової дисципліни та законності.

Чотирирічний досвід реалізації зазначених напрямів і умов вдосконалення профорієнтаційної роботи на професії ОВС в Управлінні міністерства внутрішніх справ України в Миколаївській області приносить позитивні результати; зросли відповідні професійні інтереси випускників шкіл, бажання стати працівником міліції, покращились показники психологічної готовності кандидатів навчання і роботу в ОВС, зменшилися показники плинності серед молодих працівників міліції.

Література:

1. Бандурка, О.М. Управління в органах внутрішніх справ України. – Харків, 1999.-156с.
2. Барко, В.І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект): Монографія. – Київ, "Ніка-Центр", 2002.- 216с.
3. Барко, В.І. Психологія управління персоналом органів внутрішніх справ (проактивний підхід)/ Монографія. – К.: Ніка-Центр, 2003.-156с.
4. Барко, В.І., Панок В.Г., Ваврик Т.Ю. Використання методу портретних виборів для професійного відбору кадрів в органах внутрішніх справ/Практична психологія та соціальна робота, № 6, 2000.- 96с.
5. Барко, В.І., Шаповалов О.В. Методика визначення мотиваційно-інтелектуальної готовності до навчання у вузі МВС (версія 2). – К., НАВСУ. – 1999. -123с.
6. Барко, В.І., Шаповалов О.В. Панок В.Г. Психологічна діагностика здібностей особистості до навчання у вузі./Практична психологія та соціальна робота, №9, 1998.- 76с.
7. Бурлачук, Л.Ф. Психодіагностика. Учебник. – СПб.: Питер, 2006. –351 с.
8. Ірхіна, С.М. Профорієнтація та професійно-психологічний відбір в органи внутрішніх справ України. Навчальний посібник. Київ, РВЦ КНУВС, ДП «Друкарня МВС». 2007. -213с.
9. Криволапчук, В.О., Барко В.І., Клименко І.В. Профілактика адиктивної поведінки у працівників органів внутрішніх справ України. Навчально-методичний посібник. – Київ, 2009.-178с.
10. Медведєв, В.С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти): монографія / Володимир Степанович Медведєв. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 1996. – 192 с.
11. Столяренко, А.М. Психологическая подготовка сотрудников органов внутренних дел. – М., 1987.-256 с.

Golovin J.F., competitor

Barco V.I., Doctor of Psychology, professor

AREAS OF IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL ORIENTATION OF YOUTH IN PROFESSION OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

The article is devoted to description of contemporary approaches to improvement of professional orientation of youth for service in Law enforcement bodies of Ukraine.

Key words: professional orientation, Law enforcement bodies, professional selection.